

УДК 159.9

**SPECIFICITY OF PERSONAL PREPARATION OF FUTURE
PSYCHOLOGISTS****СПЕЦИФІКА ОСОБИСТІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ****Horetska O.V. / Горецька О.В.***PhD in psychology, as.prof. / к. психол. н., доц.*

ORCID ID: 0000-0003-2626-885X

Mogukalo V.A. / Могукало В.А.*student / студент**Berdyansk State Pedagogical University,**4, Schmidta St., Berdyansk, 71100**Temporarily moved to: 66, Zhukovs`ki St., Zaporizhzhia, Ukraine,**Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, Шмідта, 4, 71100**Тимчасово переміщений: Запоріжжя, Жукова 66, Україна*

Анотація. Стаття присвячена проблемі розвитку особистісних якостей майбутніх психологів. Доведено, що у процесі навчання та професійної підготовки майбутніх психологів формується комплекс якостей, які є необхідними для виконання професійних обов'язків, які умовно поділено на три блоки: когнітивно-рефлексивний (інтелект, індивідуальний стиль мислення, інтуїція, рефлексія); морально-етичний блок (емпатійність, сензитивність, альтруїзм, моральність, відповідальність); комунікативно-афіліативний блок (комунікативність, афіліативність, компетентність, самореалізація, самовдосконалення).

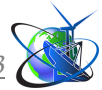
Емпірично досліджено рівень сформованості особистісних якостей як складової професіоналізму майбутніх психологів. Результати дослідження вказують на те, що формування індивідуального стилю діяльності та професійної компетентності психологів є складним процесом, який залежить від свідомого підходу до процесу навчання та особистісного розвитку та самовдосконалення. Врахування рівнів сформованості професійно орієнтованих особистісних якостей дозволяє розробляти індивідуальні підходи до підготовки психологів та підвищувати їхню професійну компетентність.

Ключові слова: особистісні якості, професіоналізм, професійна діяльність психолога, професійно орієнтовані особистісні якості майбутнього психолога, готовність психолога до професійної діяльності, самовдосконалення

Вступ.

Особистісні якості психолога мають визначальне значення для його успіху у професійній діяльності, ефективної взаємодії з клієнтами та розвитку професійної компетентності.

Найважливішим завданням фахової підготовки майбутнього психолога як професіонала є становлення його особистісного «Я», – формування у здобувачів вищої освіти професійно значущих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, комунікативної майстерності, здатності до професійної ідентифікації, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій. У зв'язку з цим, виникає потреба у вивченні процесу формування особистісних якостей майбутніх психологів та їх розвитку протягом навчання у закладах вищої освіти. Даний досвід може допомогти розкрити спектр якостей, які є найбільш важливими для успішної психологічної практики та шляхів їх розвитку протягом навчання.

Основний текст.

Здійснений нами перегляд літературних джерел свідчить про ґрунтовний аналіз феномену особистості психолога як відкритої психологічної системи, здатної до саморегуляції та самореалізації в умовах набуття професійного досвіду. Науковцями розглядаються питання особистісної складової і показників професіоналізму психолога (В. Бондар, А. Деркач, Л. Долинська, І. Булах, О. Бондаренко, Н. Пророк, В. Семиченко, С. Ставицька та інші); готовності психолога до професійної діяльності (І. Зимня, Є. Клімов, Н. Кузьміна, А. Маркова та інші); системи зв'язку теоретичних знань із їхнім застосуванням у психологічній практиці (Е. Зеєр, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Панок, Ю. Приходько, Т. Титаренко, Ю. Швалб та інші). Акцентовано увагу на рівні особистісної підготовки, класифікації особистісних якостей психолога (Ж. Вірна, О. Дубовик, М. Д'яченко, Н. Пов'якель, О. Романенко, Л. Терлецька, Л. Фомічова, Н. Чепелева, В. Юрченко та інші), оскільки вони пов'язані зі специфікою навчання у закладах вищої освіти та характеризуються тривалим періодом формування.

Отже, хоча вказана проблема досить глибоко досліджена у сучасній психологічній літературі, проте вона не втрачає актуальності, оскільки досягнути ефективності практичної діяльності можливо тільки у випадку усвідомленого бачення себе професіоналом, цілісною особистістю.

На думку А. Фурмана, майбутні психологи мають великий потенціал для розвитку своєї особистості. Уявлення про майбутнього психолога включає як особистісні якості, так і професійні характеристики, які визначаються змістом та специфікою психологічної практики, що є особливим видом професійної діяльності [3].

Особистісні якості – це стійкі риси характеру, які впливають на поведінку та сприйняття світу, формують психологічну стійкість та впливають на життєдіяльність людини [1].

Для майбутнього психолога особистісні якості мають особливе значення, оскільки в подальшому допоможуть ефективно надавати психологічну допомогу клієнтами, розуміти їхні проблеми та потреби, знаходити шляхи їх вирішення.

У своєму дисертаційному дослідженні О. Дубовик розглядає поняття «професійно-орієнтовані особистісні якості психолога», яке розуміє як інтегральні психологічні характеристики індивіда, що впливають на ефективність засвоєння та здійснення навчально-професійної діяльності та сприяють досягненню успіху і професіоналізму у професії [2]. Авторка розробила модель симптомокомплексів, кожен з яких містить у собі індивідуальні особистісні якості, важливі для успішного становлення майбутнього психолога.

Розглянемо детальніше компоненти кожного із представлених груп професійно важливих особистісних якостей майбутніх психологів, тому що емпірично досліджувати наявність особистісних якостей у здобувачів вищої освіти будемо саме за цими симптомокомплексами.

До когнітивно-рефлексивного симптомокомплексу О. Дубовик відносить [2]:

1) високий рівень інтелекту, який допомагає психологу аналізувати якості особистості, долати професійні та особистісні установки, розуміти поведінку клієнта, розв'язувати різноманітні психологічні ситуації різного рівня складності, використовуючи усі можливості інтелектуальної сфери: концентрацію уваги, логіку мислення, мисленнєвий аналіз та синтез, спостережливість, пам'ять тощо;

2) індивідуальний стиль мислення, що характеризується здатністю психолога ставити перед собою певні завдання, самостійно розв'язувати їх, творчо підходити до пізнання дійсності, знаходити нові, власні шляхи та способи розв'язання поставлених задач;

3) розумова самостійність яка сприяє здатності зосереджуватися; виділяти об'єкт сприймання, орієнтуватися у ситуації, бачити проблему, ставити запитання, оцінювати й прогнозувати результат; ставити і досягати поставленої мети; планувати, організовувати та регулювати свою професійну діяльність;

4) інтуїція як особливий механізм підсвідомого розв'язання завдань у тісному взаємозв'язку з уявою, що сприяє величезній концентрації зусиль психолога на певній проблемі, мобілізації його можливостей та, як наслідок, раптовому та, разом з тим, закономірному вирішенню завдання;

5) рефлексія як можливість самокритично відстежувати план власного життя, усвідомлювати, як людину сприймають її співрозмовники, сприймати та розуміти власні риси характеру, особистісні якості, індивідуально-типологічні можливості і обмеження, зважувати власні домагання; розуміти, приймати рішення, глибоко розуміти моральні та аморальні аспекти власних комунікативних дій; спрямованість постійно займатися самоспостереженням і самоаналізом.

Морально-етичний симптомокомплекс включає в себе:

1) емпатійність – здатність психолога розуміти іншу людину шляхом емоційного втручання в її переживання; тотально відчувати внутрішній світ клієнта, налаштовуватися на нього, уявляти себе в позиції іншого, вдало прогнозувати його реакції, прилаштовуючись до майбутніх оцінок та вимог (що є основою соціально-психологічної компетентності); співчувати, розуміти почуття іншої людини, надавати їй моральну підтримку, емоційно реагувати на переживання іншого та подумки переносити себе в думки, почуття та поведінку іншого; використовувати засоби взаємодії, які полегшують страждання іншої людини, що є основою надання ефективної психологічної допомоги;

2) сенситивність – здатність адекватно сприймати вимоги ситуації у контексті прийняття відповідних рішень, отримувати позитивні емоції, радість від взаємодії з іншими; вміння розуміти і сприймати особливості поведінки іншої людини, що дає можливість прогнозувати її, здатність звертати увагу на поведінку, мовлення та зовнішність інших людей; здатність до чутливості, розрізняти і реагувати на зовнішні подразники;

3) альтруїзм психолога, що сприяє визнанню пріоритету інтересів інших людей та проявляється у милосерді, безкорисливій турботі, самозреченні

особистості по відношенню до іншої людини чи групи;

4) моральність як складова особистісної зрілості характеризується само детермінацією, дає людині моральні орієнтири і сприяє здатності у кризових ситуаціях обирати моральні цінності як пріоритетні; сприяє відповідальній побудові психологом власного життя згідно з моральними принципами та особистою місією;

5) відповідальність психолога передбачає його здатність до володіння інтернальним локусом контролю, взяття відповідальності за свої професійні дії, слова в ситуаціях роботи з клієнтами, визнання себе автором власної психологічної діяльності, здатність самостійно проаналізувати та вдосконалити власний професіоналізм;

6) конгруентність психолога проявляється в усвідомленні своїх реальних і актуальних проблем, потреб, емоцій, переживань, почуттів, їх подальше озвучування і вираження тими способами, які не обмежують оточуючих людей, відповідність поведінки внутрішньому світу з орієнтиром на моральні цінності [2].

Третій, комунікативно-афіліативний симптомокомплекс включає:

1) афіліативність виражається у потребі контактувати з людьми, бути членом групи, налагодити добрі, емоційно позитивні, взаємно привітливих взаєностосунки з людьми, надавати і приймати допомогу, прагненні близькості, саморозкритті індивіду у соціумі, що сприяє формуванню довірливих, відкритих взаєностосунків між психологом і клієнтом, які ґрунтуються на симпатіях і взаємодопомозі;

2) комунікативність – це інтегративна властивість особистості, яка складається з рефлексивності, професійної компетентності, децентрованості мислення, високої чуйності, позитивного емоційного ставлення до почуттів інших, тактовності, щирість і відвертість у проявах власних почуттів, здатності до саморегулювання власних дій, відповідальності, впевненості, культури слухання співрозмовника та здатності підпорядковувати поведінку суспільно-прийнятним правилам спілкування, що сприяє налагодженню ефективної контактної взаємодії з клієнтами та колегами;

3) самоконтроль і саморегуляції важливі складові професійності психолога, що дають можливість керувати власними психічними станами та емоційними реакціями, ставити цілі, планувати їх досягнення та приймати відповідні рішення, займатися самокоригуванням освіти;

4) потреба у саморозвитку, самореалізації і самовдосконаленості зумовлює прагнення психолога до становлення як особистості і як професіонала, підвищує його майстерність, сприяє адекватному сприйняттю себе, своїх можливостей, особистісних якостей, здібностей, що дає можливість допомогти клієнтові знайти правильне рішення та самому працювати над собою, вдосконалюватися, формувати свою життєву позицію, виявляти свої недоліки та коригувати їх;

5) особистісна компетентність як володіння інструментами особистісного саморозвитку і самовираження та засобами протидії професійним деформаціям [2].

Як бачимо, ефективність діяльності психолога залежить від складної системи його спеціальних здатностей, які, задля становлення майбутнього психолога як професіонала, потребують розвитку протягом навчання у закладах вищої освіти.

До розглянутої моделі особистості психолога хочемо додати ще деякі аспекти вивчення цієї проблеми.

Так, Л. Хоружа зосереджує увагу на етико-педагогічних аспектах роботи психолога, розглядаючи особистість психолога як носія морально-етичних цінностей. Авторка підкреслює, що розвиток здатності практичного психолога конструктивно аналізувати поведінку та вчинки інших людей є надзвичайно важливим [7].

І. Вачков описав наступні персональні характеристики, необхідні для ефективної роботи практичного психолога: високий інтелектуальний рівень; зосередженість на клієнті, бажання та здатність допомогти йому; відкритість, гнучкість та терпимість; емпатія, сприйнятливність та здатність створювати емоційний комфорт; автентичність у поведінці, тобто здатність передати групі свої справжні емоції та переживання; ентузіазм та оптимізм, віра в можливості клієнта до зміни та розвитку; стійкість, толерантність до різних труднощів та високий рівень саморегуляції; впевненість у собі, адекватна самооцінка та розуміння потреб та мотивації [4].

Згідно з більшістю дослідників, успішна професійна діяльність психолога залежить від комплексу різних якостей, які взаємопов'язані та взаємозалежні.

У своїх дослідженнях Р. Овчарова звертає увагу на показники, які несумісні з професійною діяльністю психолога, зокрема: незрілість особистості, обмежена сила волі, недостатній інтелектуальний потенціал, нестача емпатії, залежність від зовнішньої думки, нездатність до розв'язання власних проблем, надмірна затримка реакції, недостатня організованість, слабка стійкість до стресу, потреба у надмірному заохоченні, низька самооцінка, високий рівень тривоги та відчуття провини [2].

Таким чином, існує багато підходів до розуміння образу особистості психолога та особистісних якостей, якими він має володіти.

Саме тому, першочерговим завданням у підготовці студентів-психологів є створення умов для професійного становлення майбутніх фахівців, зокрема розвиток їх професійно важливих особистісних якостей та професійної самосвідомості.

Треба розуміти, що процес формування особистості майбутнього психолога є складним та довготривалим. Тому, однією з ключових складових цього процесу є власна психологічна готовність до професійної діяльності. Також важливо зазначити, що динаміка формування професійно важливих якостей може залежати від різних чинників, таких як особистісні особливості студента, методи навчання та тренування в умовах практичних занять та стажувань. Тому, для ефективного формування професійних якостей у майбутніх психологів, важливо враховувати ці чинники та використовувати різноманітні методи та підходи в навчанні та практичній підготовці [6].

Отже, формування особистості майбутнього психолога передбачає комплексний підхід, що включає в себе розвиток професійних знань та навичок, соціальної та емоційної компетентності, а також розвиток особистісних якостей. Все це дозволяє створити професіонала, який здатен надати якісну психологічну допомогу своїм клієнтам.

Метою нашого емпіричного дослідження було вивчення особливостей сформованості та прояву особистісних якостей майбутніх психологів. При доборі методик емпіричного дослідження ми спиралися на праці О. Дубовик, яка усі індивідуально-особистісні якості, необхідні для майбутнього психолога об'єднала у три симптомокомплекси: когнітивно-рефлексивний, морально-етичний та комунікативно-афіліативний [2]. У дослідженні брали участь 80 здобувачів вищої освіти 1-4 курсів спеціальності 053 Психологія (денної та заочної форм навчання) Бердянський державний педагогічний університет.

Отож, для вивчення особливостей **когнітивно-рефлексивного блоку** особистісних якостей майбутніх психологів, який включає в себе інтелект, індивідуальний стиль мислення, самостійність, інтуїцію та рефлексію, було застосовано наступні методики: методика вивчення рефлексивності (А. Карпов, В. Пономарьов) та тест «Діагностика креативного потенціалу та креативності» (С. Медник).

Для вивчення особливостей **морально-етичного блоку** особистісних якостей майбутніх психологів як складових професіоналізму (до нього входить емпатія, сензитивність, альтруїзм, моральність та відповідальність) використовувалися наступні методики: методика «Діагностика рівня емпатії» (В. Бойко) та опитувальник особистісної зрілості О. Штепи.

Дослідження особливостей **комунікативно-афіліативного блоку** (афіліативність, комунікативність, компетентність, потреба у саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленні) здійснювалося за допомогою методик: методика «КОС-2 (комунікативні та організаторські здібності)» (Б. Федоришин, О. Синявський) та опитувальник діагностики самоактуалізації особистості «САМОАЛ» (Е. Шостром, адаптація А. Лазукін, Н. Калина).

Узагальнені результати за трьома блоками презентовано на рисунку 1.

Як бачимо з результатів дослідження, найкраще у майбутніх психологів розвинений морально-етичний блок особистісних якостей (65%). Слідом за ним йде блок комунікативно-афіліативних – (60%). А ось когнітивно-рефлексивний блок потребує удосконалення (переважає середній рівень – 42,5%).

Разом з тим, майже для чверті респондентів властиві низькі показники по кожному із блоків. На це слід звернути увагу, адже низький рівень сформованості професійно важливих особистісних якостей може призвести до професійної непридатності майбутніх психологів.

Зважаючи на отримані результати теоретичного та емпіричного етапів дослідження, можемо охарактеризувати профілі майбутніх психологів за рівнем сформованості у них зазначених блоків особистісних якостей. Так, здобувачі вищої освіти спеціальності 053 Психологія, які проявляли високий рівень за когнітивно-рефлексивним показником, становили 36,25%, за морально-етичним – 65%, а за комунікативно-афіліативним – 60%. Вони мають відносно високий

рівень інтелектуального розвитку, швидкість мисленнєвих операцій та розумових дій, індивідуальний стиль мислення (гнучкість, глибина, ширина, критичність), креативний потенціал, рефлексивність, високий рівень сформованості навичок самостійної роботи, саморозвитку і самоконтролю, що сприяє творчій самостійній діяльності. Вони проявляють сформованість морально-етичної відповідальності, лишаються стійкими у стресових ситуаціях, проявляють виразні уявлення та стійкі про власне «Я», сензитивність, емпатійність, товарицькість та контактність. Вони здатні до контролю власних дій у професійній взаємодії, адекватно оцінюють рівень підготовленості до виконання професійних обов'язків, коректні.

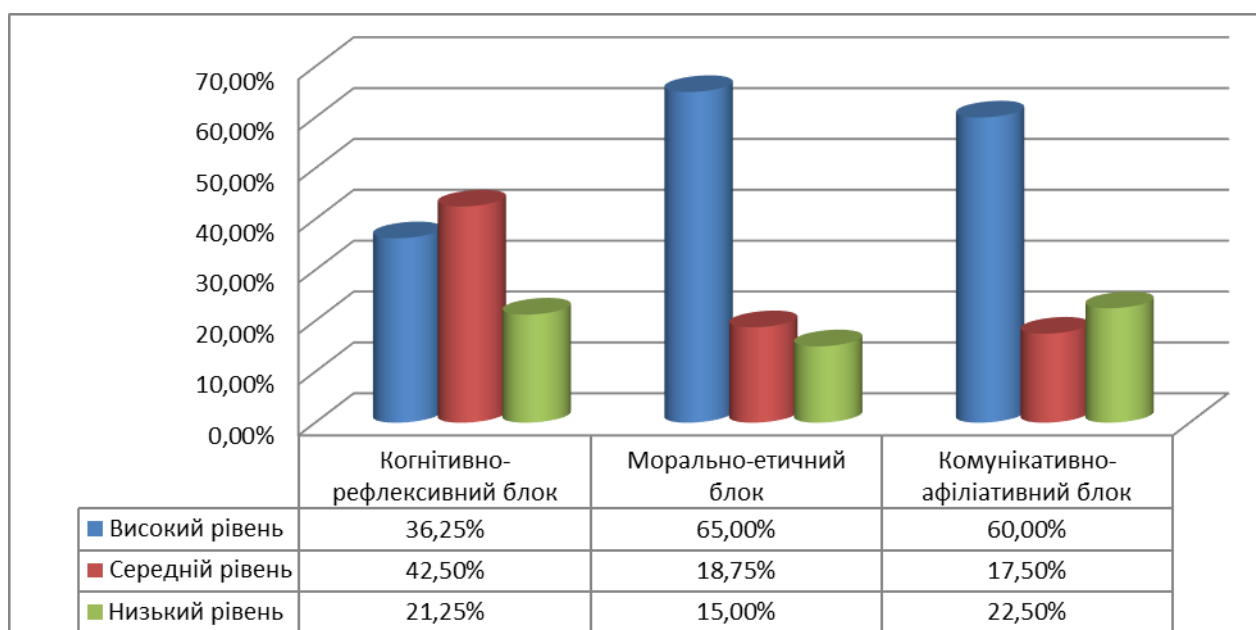

Рис. 1 – Показники сформованості особистісних якостей майбутніх психологів

Здобувачі, що мають середній рівень проявів ознак за когнітивно-рефлексивним показником, складають 42,5% від загальної кількості респондентів, морально-етичним – 18,75%, а комунікативно-афіліативним – 17,5%. Такі студенти мають здатність до аналітичного мислення, але при цьому їхній інтелектуальний розвиток може бути ще не на достатньо високому рівні. Вони володіють деякою стійкістю в практичній діяльності, але можуть потребувати більшої допомоги в організації своєї роботи. Їхні морально-етичні показники ще не до кінця сформовані, що може впливати на їхню професійну поведінку в майбутньому. У комунікативній сфері вони можуть відчувати складнощі у встановленні контактів з людьми, а також можуть мати проблеми зі спілкуванням у колективі.

Низький рівень проявів особистісних якостей за когнітивно-рефлексивним показником виявлено у 21,25% майбутніх психологів, морально-етичним – у 15%, а комунікативно-афіліативним – у 22,5%. Такі студенти можуть відчувати труднощі у вирішенні складних завдань, а також можуть потребувати додаткової підтримки в освітньому процесі. Їхні морально-етичні показники не

досягнули достатньої сформованості, що може вплинути на їхню майбутню професійну поведінку. У комунікативній сфері вони можуть відчувати складнощі у встановленні контактів з людьми та взаємодії з ними.

Було встановлено, що поєднання комунікативних рис та якостей, які пов'язані з регулюванням власної поведінки, є найбільш значущим для успішної професійної діяльності. Результати емпіричного дослідження показали, що більшості майбутніх психологів притаманний високий рівень сформованості професійно важливих особистісних якостей. Проте, майже чверть респондентів мають недостатню здатність до професійної рефлексії та усвідомлення значущості майбутньої професії, емоційну нестійкість, консервативність та низькі показники комунікативних та організаторських здібностей. А отже, такі фахівці в подальшому стають некомпетентними і не здатні ефективно та екологічно надавати психологічну допомогу.

Тому, постає важливе завдання розробки ефективної корекційно-розвивальної програми розвитку професійно важливих особистісних якостей майбутніх психологів, яка допоможе усунути виявлені прогалини та сприятиме гармонійному розвитку особистості майбутніх фахівців у сфері психологічної допомоги.

Висновки.

Розвиток особистісних якостей є невід'ємною складовою професійного розвитку майбутніх психологів. Розуміння сутності та значення цих якостей допоможе майбутнім психологам краще зорієнтуватися в своїй професійній діяльності, а також усвідомити важливість їх розвитку задля особистісного зростання та самовдосконалення.

Формування особистості майбутнього психолога є складним та багатоаспектним процесом, який потребує комплексного підходу та використання різних методів і засобів. Результати дослідження можуть бути корисні для викладачів та здобувачів психологічних спеціальностей, оскільки вони дозволяють краще зрозуміти процес формування особистісних якостей майбутніх психологів. Це може бути використано для розробки психологічних програм, спрямованих на формування необхідних особистісних якостей у здобувачів вищої освіти для підвищення якості їх професійної підготовки та ефективної роботи з клієнтами.

Література:

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2003. 208 с.
2. Дубовик О. М. Особливості професійно орієнтованих особистісних якостей майбутнього психолога спеціальних закладів освіти : дис...канд.психол.н. :19.00.08. К. : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. 216 с.
3. Євдокимова Н. О. Особистісно-професійний розвиток студентів у системі вищої технічної освіти та його етапи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків:, 2009. Вип. 842.

C. 107–116.

4. Кісарчук З. Г. Проблема професійної підготовки психологів-консультантів та психотерапевтів. *Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи*. К., 2002. С. 176–177.

5. Метельська Н. Й. Розвиток професійно важливих якостей майбутніх психологів як чинник формування їх професійної самосвідомості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Випуск 3. Том 2. 2017. С. 58–62.

6. Приходько Ю. О. Особистісні якості психолога як чинник його професійності. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Випуск 10. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 122–125.

7. Хоружа Л. Л. Педагогічна деонтологія : навч.-метод. посіб. К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. 96 с

Abstract: *The article addresses the issue of developing personal qualities in future psychologists. It has been proven that during the process of education and professional training, a complex of qualities necessary for fulfilling professional responsibilities is formed among future psychologists. These qualities are conventionally divided into three blocks: cognitive-reflexive block (intelligence, individual thinking style, intuition, reflection); moral-ethical block (empathy, sensitivity, altruism, morality, responsibility); communicative-affiliative block (communicativeness, affiliativeness, competence, self-realization, self-improvement).*

Empirically, the level of development of personal qualities has been determined as an integral component of the professionalism of future psychologists. The research findings indicate that the formation of an individual style of work and professional competence among psychologists is a complex process that depends on a conscious approach to the learning process and personal growth and self-improvement. Taking into account the levels of development of professionally oriented personal qualities allows for the development of individual approaches to the training of psychologists and enhances their professional competence.

Keywords: *personal qualities, professionalism, professional activity of a psychologist, professionally oriented personal qualities of future psychologists, readiness for professional activity, self-improvement.*

Стаття відправлена: 16.06.2023 р.

© Горецька О.В.

© Могукало В.А.